

Anhang.

Rede Hieronymus Gürtlers für die Brüderschule in Culm. 1531.

H. Gürtler war noch während seines Goldberger Rektorats 1512 in Wittenberg Doktor der Medizin geworden. Er siedelte in der Folge als Arzt nach Thorn über und wird dort seit 1515 als Stadtphysikus genannt. Neben seinem ärztlichen Berufe behielt er das alte Interesse für die Bildung der Jugend und er bethätigte es nicht bloß durch die Abfassung von neuen, philosophischen Schulbüchern, die ihn weit überlebt haben, sondern auch durch ausdauernde Sorge für seine ehemalige Anstalt, die Partikularschule der Brüder vom gemeinsamen Leben in Culm.

Die Wirksamkeit der Brüder hatte zwar in Preußen allgemeine Anerkennung gefunden, aber ihre ganze Lage hatte sich mit der Zeit verschlechtert. Sie und die Schule gingen dann trotz der eifrigen Bemühungen des Culmer Bischofs Johann Konopacki, der den Brüdern neue Einkünfte überwies und sie zu Kanonikern machte, noch weiter zurück, als die reformatorische Bewegung auch nach Preußen eindrang. Durch Gürtler machten daher die Brüder 1531 bei einer Tagung der preußischen Stände in Thorn den Versuch, die Versammelten für die Erhaltung der sinkenden Schule zu gewinnen; sie erbaten die Mittel für die Besoldung von drei Unterlehrern. Gürtler arbeitete zu diesem Zwecke eine Rede aus, die dann ein Knabe vor den Ständen hielt.

Die Rede ist in Krakau zum Druck gelangt, und man merkt es leider dem heut seltenen Druck an, daß der Verfasser die Bogen nicht „auf der Presse“ gelesen hat. Der Titel lautet: HIERONYMI AV- | RIMONTANI A FERIMONTA- | NIS PRO CVLMENSIS GYMNA- | SII INSTAVRATIONE AD | PRIMATES PRVSSIAE O- | RATIO IN COMITIIS | TVRONENSIBUS | HABITA, ANNO | M. D. XXXI. || Cra- couiæ apud Hieronymum Vietorem, | artis typographicæ alumnum. || O. J. 4°. 6 Bl. S. 2 und 1. Bl. leer. Sign. Aiiij, Aiiij. Als Vorlage diente das Exemplar des Czartoryskischen Museums in Krakau.

PRO CVLMENSIS GYMNASII INSTAURATIONE AD PRIMATES
PRUSSIAE ORATIO.

Neminem vestrum¹⁾ miraturum, opinor, praesules reuerendissimi dominique magnifici ac generosi, viri optimates ac senatores consultissimi, qui in his sacris comicijs in usum reipublicae Prussianae sacrae maiestatis regiae iussu legatos agitis, quod ego infans, audax facinus hodie aggressus, pro Culmensis olim celeberrimi bonarum litterarum studij canonicis, quos vulgo domus scholasticorum fratres seu paedotriicae gymnasticaeque exercitationis paedagogos vocant, oratorem agens, exorator sim euasurus, dum modo aures benignas oratiunculae meae praebere non grauabimini.

Haud enim²⁾ estis ignari, primates optimi, quantum utilitatis ac commodi Culmense illud gymnasium³⁾ non solum uniuersis Prussiae urbibus, verumetiam exteris plaerisque nationibus olim contulerit, porro quibus in singulos fere annos viros modis omnibus reddidit doctissimos cum maxima maiorum vestrorum gloria, quin ipsi locupletes eius rei testes estis, qui magna ex parte, eius loci facti olim alumni, prima bonarum litterarum principia degustastis, quibus probe iactis, reliquis honestis studijs operam impendentes, eo profeceritis, ut in eas dignitates, honores statusque splendidos, in quibus nunc agitis, merito estis prouecti.

De praesentibus futurisque liberis,⁴⁾ qui bonis litteris in horas et in dies formandi erudiendique veniunt, quid expectandum sit, si vestris consilijs ac opibus fortunisque huic studio, cuius locus ille tenuissimas adhuc alit reliquias, defueritis, cum vestra, tum reipublicae iactura experiemini. Si vero denuo huic academiae serenissimae regiae maiestatis auctoritate consilio, auxilio et reddituum prouisione suppetias tuleritis, haud necesse erit, viros doctos et reipublicae administrandae iuuandaeque idoneos, vel archigrammateos, quos vulgo cancellarios vocant, vel tabelliones, quos notarios seu scribas appellitant, aliunde aduocare et accersere, nec exterarum nationum hominibus archana vestrae patriae consilia credere, cum filijs vestris, qui futurae posteritatis consiliarios acturi sunt, locus hic affatim cumulatissimeque viros suppediet eruditissimos, quibus mores, quibus patriae iura, quibus patriae consuetudines non erunt incognita.

Expergiscimini itaque,⁵⁾ viri ornatissimi, sacrae maiestatis a consilijs clarissimi, remque consulto expendite, et si gymnasia constituere et excitare vobis sit difficillimum, non sit vobis, obsecro, difficile, gymnasium, a maioribus vestris olim constitutum, seruare et

1) Randlemma: Exordium. 2) Rl.: Narratio. 3) Rl.: Culmensis studij utilitas necessitasque. 4) Rl.: Argumentum à contrario. 5) Rl.: Exhortatio pro Culmensis gymnasij instauratione.

in pristinum reuocare florem. Quod nisi gnauiter et strenue atque ocyssime factitatum fuerit, actum erit de litteris et amicis vestris, quos habetis profecto charissimos, qui¹⁾ subinde non eruditi, sed plane barbari et litterarum ignarissimi in Prussianae reipublicae iacturam non mediocrem educabuntur.

Propalam enim videtis, cumprimum hac tempestate, virorum doctorum inopia uniuersa bonarum artium studia labefactari atque adeo ire²⁾ in praeceps, ut viri, et hi quidem docti, apud nostrates phoenicibus erunt rariores, qui tanti aestimantur precij adeoque necessarij,³⁾ quo sine his nullum hominum genus, nulla respublica, nullum imperium, nulla urbs, nec arx quidem, nec pagus aliquis insignior probe constare potest.

Operae precium itaque est, vestrae reipublicae tanto thesauro consulere. Nam nisi pueri vestri primum domi et in patria triuialibus studijs, praelibatis bonarum litterarum principijs, a puero fidenter formati, instituantur, imbuantur, educantur, ad exterarum nationes missi, rarerent docti euadent, in confesso est. Caeterum plerumque patrimoniorum decoctores, qui e publicis illis gymnasijs reuersi, nil eximium praeter vana fictaque, ut ipsi vocant, promotionum nomina⁴⁾ secum adferunt, quos tamen nonnunquam argutos fistulicines, testudinum peritos, amasios egregios, digladiatores optimos in patrias aedes repedare, vestro naufragio compertum habemus, non publicorum gymnasiorum culpa, verum praeceptorum in discipulos molli et inerti corrupti indulgentia licentiaque. Qui autem e Culmensi bonarum artium palaestra cultae latinitatis incicia utcumque degustarunt, etiam si peregrinis atque adulteris aliquando artibus indulserint, doctos tamen remeare in patriam, usque experti sumus.

Ferte itaque opem,⁵⁾ viri omnes clarissimi, qui hic a consilijs regiae maiestatis agitis, adeste vobis ipsis, consulite pro prudentia vestra patriae, cuius rempublicam non sine laude administratis. In hoc omnibus, ut aiunt, viribus nerisque incumbite, si, Prussianae reipublicae atque adeo rei litterariae prospectum esse, velitis, ut Culmanam palaestram instauretis. Huc, viri omnes magnifici, qui immortalitatem nominis ac famae vobis⁶⁾ comparare volueritis, vertite animum, studium, operam, facultates denique, qui religioni et reipublicae, Prutenicae potissimum, inseruire conamini. Huic denique instaurandae scholae legare dedicareque testamenta studete, si qua condere deo grata,⁷⁾ Prussiae felicia, vobis ipsis salutifera statuere volueritis. Quod et paruo et modico sumptu commode effeceritis, si in

¹⁾ Druck: quos. ²⁾ Dr.: iri. ³⁾ RL: Doctorum virorum necessitas. ⁴⁾ RL: Promotionum ficta nomina. ⁵⁾ RL: Petitio et commonefactio. ⁶⁾ Dr.: sibi. ⁷⁾ RL: Testamenta deo grata.

uniuersum, reuerendissimi amplissimique domini pontifices atque magnifici domini palatini et relique nobilitatis viri generosi, una cum spectabilibus urbium legatis huic studio tribus hypodidascalis, bonarum artium enarratoribus seu praelectoribus doctissimis, publico et annuo stipendio vestris impensis communi omnium consilio prospexeritis, qui praelectores, iam certis prouisi salarijs, in Culmensi ingenuarum litterarum domicilio in publicum patriae usum autores et lectiones commodas profiteri, sint deuincti. Sic doctissimorum virorum copia vobis non deerit. Quod et patriae vestrae non solum ornamento, verumetiam utilitati et iucunditati erit non mediocri.

Res enim seria est,¹⁾ ingens est et quae Christi²⁾ uniuersaeque christianitatis plurimum interest, ut pie, ut christiane educatur iuuentus, non ventris modo causa, qua pene omnes litterarum studiosi tendebant, sed et rerum publicarum gratia, quod et aethnici animaduertentes obseruabant, qui doctis et bene educatis ciuibus semper sibi frugi esse persuadebant. Multo igitur magis christianorum senatorum³⁾ ac consulum interesse videtur hoc prouinciae, ut summam operam nec curam minorem instituendae publi impendant, quandoquidem alias totius reipublicae functiones, res, negocia, consilia horum fidei commissa sunt, certe pro tradito officio aut debito nunquam satisfecerint reipublicae, nisi hanc per omnia diu noctuque oculis vigilantissimis promouere studuerint per hoc, quod ex eius usu esse cognouerint. Ciuitatis vero incrementum non in hoc tantum consistit, ut ingentes thesauros habeat reconditos, ut muris bene cincta sit, superbis aedificijs exornata et quod tormentis bellicis et omni armorum genere sit instructissima, immo potius, ubi harum rerum parata est copia in hancque stolidi inciderint et temerarij, audaces, tanto peius ei urbi consultum esse, vel caeco perspicuum est; verum ut respublica per omnia secunda floreat ac salua sit,⁴⁾ in hoc consistit potissimum, ut doctos, honestos, ratione praeditos, liberaliter educatos ciues, et quidem non paucos, possideat, quorum studium tandem et dexteritas perfacile thesauros cumulati reponere et reliqua, quae reipublicae necessaria sunt, procurare et conseruare poterint, qui necessitatis tempore pro reipublicae utilitate prudenter, ingenue atque docte dicere possunt quique pro eius libertate vires omnes, fortunas, uxores, liberos et denique sanguinem ipsum effundere audeant mortemque, ut patriam ab iniuria vendicent, non vereri, sed potius quam lubentissime oppetere, parati sint.

Quapropter,⁵⁾ summates ornatissimi oratoresque praeclarissimi, rem ipsam perpendere, non sit vobis molestum, sed ob oculos exemplum ponite, quantum huic rei litterariae urbs illa Culmensis, terrae huius

¹⁾ Rl.: Probatio. ²⁾ Vielleicht: christiani? ³⁾ Rl.: Christianorum senatorum officia. ⁴⁾ Rl.: Quo reipublicae salus pendeat. ⁵⁾ Rl.: Culmensis urbis laus.

quondam primaria, in qua et maiores vestri gymnasium publicum, quod universitatem vocant, excitare destinarunt,¹⁾ contulerit, quae,²⁾ quod sub extremum etiam suum interitum³⁾ domos contuberniorum, loca amoenissima, agros, hortos, pagos, altarium pensiones in rem litterariam non tantum praestitit, sed etiam singulari quadam liberalitate ac munificentia profudit. Non sitis igitur, magnates potentissimi, post sexcentas vestrarum amplitudinum pollicitationes, promissiones, sponsiones rem iuvando litterariam citra facultatum vestrarum iacturam Culmensibus iam denuo inferiores.

Quis enim locus⁴⁾ ad hoc litteratorium studium tranquillior? quis aeris clementia secundior? quis amoenior? quis demum per deum immortalem commodior et aptior? qui et natura sponteque Musis natus et dicatus videtur, in quo nulli clamosi tumultus fori, nulla diuagandi opportunitas occasioque aut rerum agendarum strepitus, nulla quoque studiorum auocamenta aut populi frequentia, quae litteris impedimento esse possint. Quin et hoc expendite, quod tametsi in plerisque alijs locis studium litterarum floridis initijs iactum sit ac varijs attentatum artibus, attamen paulo post evanuisse, Culmense vero, utcunque habuerit initium, floruisse usque ad miraculum, constat, quin et hae reliquiae, nescio qui, alijs gymnasijs magis exsplendent.

Nec vos,⁵⁾ colendissimi praestantissimique procures, hoc offendat,⁶⁾ quod fratribus, dictae academiae gymnasiarchis, opem eisdem implorantibus, obijci solet, priuatis suis⁷⁾ domi scholis consultum ac prospectum⁸⁾ iri, oportere. Idque vestrum mouere debet neminem. Curae enim vobis esse debent domi scholae, in quibus pueri vestri primum educandi sunt, sed non quam diutissime. Nam in propatulo est, quanta domi apud parentes libertate pueri degunt et indulgentia et, Quintiliano conquerente, corrumpuntur,⁹⁾ quam perditis moribus adsuescunt, iam et obscoena verba et dira a teneris, ut aiunt, unguiculis discunt. Quam demum litterarum frugem sibi domi reponere solent, vestro iudicio relinquam. E diuerso Culmae nihil audiunt nisi profuturum, nisi frugiferum, interim et mores studiosis dignos imbibunt. Quin et Plinius in Epistolis hortatur, primum mores discendos, mox eloquentiam, quae male, inquit, sine moribus discitur.

Jam¹⁰⁾ si quis eius loci eduliorum penuriam obiecerit, quam pueri, sua libertate voluntateque priuati, quo suo carcere liberentur, perperam fingere solent, eam profecto minime subaccusare oportet. Nihil enim deest istic contubernalibus, quod ad victus rationem pertinet, non ad voluptatem, et recte quidem, quando liberalium artium studia lautas non postulant epulas, sed frugalitatem potius, sed sobrietatem. Ad

1) Vergl. Hieronymus Görtler etc., 10. 2) Dr.: Quid. 3) Ergänze: fecit. 4) Rl.: Studij locus probatur. 5) Rl.: Obiectorum trium confutatio. 6) Rl.: Prima. 7) Ergänze: cuiusque. 8) Dr.: perspectum. 9) Dr.: corrumpantur. 10) Rl.: Secunda.

haec nemo non est, qui liberos suos non mauult domum reuerti, eruditionis et scientiarum peritos moribusque excultos, quam farragine et lautitijs ciborum saginatos et incrassatos repedare et quasi e locuplete aliquo Sardanapaleano contubernio ventriosos¹⁾ postliminio reuerti.

Caeterum²⁾ adhuc video, quod possit obijci nobis, hoc quidem pacto: Tu maxime inquis, scholas esse constituendas; verum quo nobis Latina, Graeca et Hebraica lingua spectant et reliquarum disciplinarum cognitio? An non possumus biblia, in linguam nobis vernaculam transfusa, legere, quae nobis copiose ea, quae ad salutem scitu necessaria sunt, aperiunt? Nihil igitur prorsus esse discendum, vel in priuatis, vel in publicis illis scholis. Res mira, imperitis obuenire cogor! Est enim omnino vis maior litterarum, quam vulgo existimatur, neque enim religionis ornamentum splendidius est, quando ciuilis status e litteris pendet, nemo praeterea est, qui nesciat, dictis tribus linguis omnem Christi veritatem et rerum sciendarum prudentiam traditam esse, quae apud omnes gentes litterarum cognitio³⁾ in precio habetur, nec sumus adeo nescij, quin sciamus, linguam imprimis Latinam apud omne genus hominum apudque omnes nationes notissimam, tam necessariam quam utilem, si et litteris et mutuo colloquio cum amicis et inimicis praesentes et absentes contendere voluerimus; litterarum igitur Latinarum cognitio⁴⁾ ob linguarum varietatem apud uniuersum hominum genus summe necessaria est: scholae itaque constituendae!

Pensitate⁵⁾ itaque, patres reuerendissimi, domini magnifici, senatores reipublicae consultissimi, praesentem apud vestras amplitudines habitam orationem, profecto non minus veram quam necessariam. Tandemque, postulationi meae ut aures praebuistis benignas, ita animum quoque re ipsa propensum exhibite, nec sinite, me voti mei in re, tam reipublicae nostrae quam vobis omnibus necessaria, impotem discedere. Verum serenis frontibus annuite, ut hinc domum exorator discedam proque vestrarum amplitudinum benigna responsione laetum expectatumque diu nuncium reportem.

Dixi.

1) Dr.: ventriosus. 2) Rl.: Tertia. 3) Dr.: cognitione. 4) Dr.: cognitione.

quondam primar
quod uniuersitat
quod sub extrem
amoenissima, a
litterariam non t
tate ac munificen
post sexcentas v
sponsiones rem it
Culmensibus iam

Quis enim lo
aeris clementia
immortalem comm
et dicatus videtur
opportunitas occas
studiorum auocar
mento esse possint
alijs locis studium
tatum artibus, att
habuerit initium,
reliquiae, nescio q

Nec vos,⁵⁾ col
quod fratribus, c
implorantibus, obij
prospectum⁸⁾ iri, c
Curae enim vobis c
primum educandi s
est, quanta domi a
et, Quintiliano con
adsuescunt, iam et
culis condiscunt. Q
solent, vestro iudici
profuturum, nisi fru
Quin et Plinius in
mox eloquentiam, q

Jam¹⁰⁾ si quis e
sua libertate volunta
ingere solent, eam
deest istic contubern
voluptatem, et recte
non postulant epulas

1) Vergl. Hieronymu
Studij locus probatur. 5)
gänze: cuiusque. 8) Dr.

asium publicum,
ntulerit, quae,²⁾
uberniorum, loca
siones in rem
quadam liberali-
tes potentissimi,
, promissiones,
rarum iacturam

anquillior? quis
um per deum
que Musis natus
nulla diuagandi
nulla quoque
itteris impedi-
in plerisque
e varijs atten-
vero, utcunque
quin et hae

noc offendat,⁶⁾
opem eisdem
consultum ac
bet neminem.
pueri vestri
in propatulo
et indulgentia
litis moribus
aiunt, ungui-
omi reponere
audiunt nisi
os imbibunt.
discendos,

quam pueri,
r, perperam
Nihil enim
et, non ad
udia lautas
tatem. Ad

fecit. 4) Rl.:
prima. 7) Er-
Secunda.

© The Tiffen Company, 2007

TIFFEN® Gray Scale

